

Kujenga picha ya jamii yetu kwa siku
zijazo: sababu na jinsi ya kushiriki
kupanga matumizi ya ardhi

KWA NINI TUFANYE MIPANGO SHIRIKISHI YA MATUMIZI YA ARDHI?

Wote tunaiona wazi: watu wameongezeka, miji imekua, mifugo imeongezeka, mashamba mengi zaidi .... Vilevile uharibifu zaidi wa ardhi, uharibifu wa misitu, mmomonyoko wa udongo .... Migogoro mingi zaidi kati ya wakulima na wafugaji, wachimba madini na wafugaji, wanyamapori na watu ....

Mahitaji yetu ya kutumia ardhi yanaongezeka wakati wote, lakini eneo la ardhi haliongezeki. Tutafanyaje ili tuwe na matumizi mazuri na ya kuridhisha ya ardhi tuliyonayo, katika mazingira ya hali ya tabianchi na maliasili, pamoja na tamaduni zetu, njia tunazotumia kumudu maisha, matarajio na ndoto za jamii yetu?

Kujibu swali hili ndilo lengo la kupanga matumizi ya ardhi. Na kwa sababu ardhi ni ya msingi kwa jamii, mpango wa matumizi ya ardhi unakuwa bora pale tu jamii inaposhiriki kikamilifu kwenye mchakato. Hapo ndipo linapokamilika suala la "ushirikishwaji" kwenye mpango shirikishi wa matumizi ya ardhi, yaani LUP.

"Binadamu tunaongezeka. Lakini ardhi haiongezeki. Kwa hiyo tunapaswa kupanga matumizi ya ardhi ili iendelee kutosha kwa mahitaji yetu."

Seraphino Bichabicha Mwanja, Ofisa Wanyamapori, Halmashauri ya Wilaya ya Monduli, Tanzania

UMUHIMU WA SURA HII

Sura hii imeandaliwa:

- Kukufahamisha yale yanayotarajiwa wakati wa mchakato wa kupanga matumizi ya ardhi.
- Kukupa uzoefu kutoka kwa jamii nyinginezo na pia kutoka kwa wataalamu wa kupanga.
- Kukupa ari ya kujadili masuala yanayohusu matumizi ya ardhi hata kabla ya kuanza mchakato huo, ili kuwezesha ushiriki mkubwa wa jamii.

Sura yenyewe

- Inaangalia hatua za mchakato ambapo ushiriki wa jamii ni muhimu sana.
- Maelekezo yaliyomo katika sura hii yanapaswa kutumiwa kwa pamoja na mwongozo wa serikali, ambao unabainisha kwa undani masuala ya kitaalam na kisheria juu ya upangaji wa matumizi ya ardhi. Tazama Kiambatanisho 3, Jedwali 2, cha ngazi zilizokubalika za kupanga matumizi ya ardhi nchini Tanzania.

KUPANGA MATUMIZI YA ARDHI KUTAISAIIDIAJE JAMII?

Mpango Shirikishi wa Matumizi ya Ardhi (PLUP) ni mchakato unaomhusisha kila mmoja kwenye jamii, pamoja na wataalamu husika. Mpango huu unahusisha kufanyika mikutano mingi katika kipindi

kipatacho mwaka mmoja au zaidi. Kwa ujumla, mpango wenyewe unaleta faida nyingi, za muda mfupi na mrefu.

Mpango Shirikishi wa Matumizi ya Ardhi unaisaidia jamii:

- kutatua migogoro ya matumizi ya ardhi iliyopo - na kuzuia migogoro kama hiyo kutokea siku za baadaye.

- kuwafanya wakazi wakae pamoja kufikiria jinsi ya kuboresha hali ya baadaye, na kuanza kuiandaa.
- kupata umiliki wa ardhi na hati miliki za ardhi ambayo jamii inaimiliki kimila.
- kuboresha faida zinazoweza kupatikana katika kila eneo la ardhi, kutegemea na aina yake.
- kutumia ardhi, maji, wanyamapori na maliasili nyinginezo katika njia inayokubalika, ya uwazi,

INAWEZEKANA? MTAZAMO KUTOKA KIJIJINI...

Kijiji cha Loiborsiret, kilichopo wilaya ya Monduli, ni moja kati ya vijiji sita Kaskazini mwa Tanzania vilivyotekeleza Mpango Shirikishi wa Matumizi ya Ardhi katika miaka michache iliyopita. Wakati mchakato wa Mpango Shirikishi wa Matumizi ya Ardhi ulipoanza, migogoro ilikuwa inaibuka:

- kati ya wafugaji juu ya kupungua kwa sehemu za malisho pia maji;
- kati ya wakulima na wafugaji kuhusu wapi pa kulima na wapi pa kulisha mifugo;
- kati ya wale wanaojihusisha na uhifadhi na wale ambao mifugo yao ilikuwa ikishambuliwa na simba;
- kati ya wanaofanya utalii wa kupiga picha na wale wa utalii wa uwindaji;
- kati ya wazawa kijijini na wageni kutoka sehemu nyinginezo; na
- Kati ya kijiji kimoja na vijiji jirani na pia hifadhi za wanyamapori, juu ya mipaka.

Kwa kipindi cha miaka miwili, wanavijiji wamefanya kazi kwa bidii wakishirikiana na timu ya watendaji, wataalamu wa mipango, wanasayansi, wasuluhishi wa migogoro na wawezeshaji kutoka kwenye mashirika yasiyokuwa ya kiserikali.

Wawakilishi wa wanavijiji pamoja na wataalamu waliunda timu shirikishi ya kusimamia matumizi ya ardhi (PLUM) ambayo ndiyo iliyoongoza mchakato.

Timu ya PLUM na wanajamii wengine:

- walitua migogoro sugu iliyokwisha dumu kwa muda mrefu, wakati mwingine wakisuluhisha vikundi vilivyokuwa vinakinzana;
- waliainisha na kuweka wazi mipaka ya kijiji hivyo kuwezesha mchakato kusonga mbele;
- walifanikisha wanavijiji kupata hati za kumiliki ardhi - wakianza na wajane ambao ni kati ya wanajamii walio dhaifu;
- walisaidia vijiji kukubaliana juu ya sehemu za kulima, kulisha mifugo kwa mwaka mzima, malisho wakati

wa kiangazi, makazi, biashara, na eneo la Jumuiya ya Hifadhi ya Wanyamapori, ambayo nayo itakuwa ni eneo la peke yake; na

- walitunga sheria ndogo na kukubaliana namna ya kuzisimamia, ikiwa ni pamoja na kulipa faini au adhabu nyinginezo kwa kukiuka makubaliano ya mipaka ya maeneo yaliyotengwa kwa kila shughuli.

Siyo kwamba kila mtu alifurahia mpango huo, lakini kikubwa wanachokiona ni uhakika wa usalama, usawa na matumaini mapya juu ya mustakabali wa ardhi yao kwa siku zijazo. Wanasema kwa kiasi fulani mafanikio haya yanatokana na mchakato wenyewe ulivyoendeshwa na pia ule utaratibu wa kutatua migogoro kwa kushirikisha jamii.

Yafuatayo ni baadhi ya maoni ya washiriki wa mpango shirikishi

“Tunafaidika kutokana na mipango mipya wa matumizi ya ardhi kwani imepunguza migogoro inayohusiana na ardhi. Vilevile, kutokana na mafunzo, watu sasa wanajua sheria za ardhi. Hata wanafunzi nao sasa wanafundishwa sheria za ardhi shuleni.”

Mwenyekiti wa Kijiji

“Kinachonifurahisha zaidi kwenye mchakato wa mpango wa matumizi ya ardhi ni ule ugawaji ardhi kwa kufuata umiliki wa kijadi - kuanzia maeneo yanayomilikiwa na wajane, kwa sababu wao wanaathirika zaidi.”

Mwanakijiji

“Watu hawawezi tena kuvamia ardhi na kuitumia vibaya kwa kuwa ardhi yote katika kijiji imegawanywa kwenye matumizi mbalimbali. Kama mtu atataka sehemu ya ardhi, kijiji chote kitajua. Watalazimika kufuata taratibu zilizowekwa ili anayetaka ardhi aweze kupewa.”

Mwanakijiji kijana

iliyoendelevu kwa kadiri siku zinavyokwenda mbele na yenye manufaa.

Kumbuka kuwa, hapa nchini Tanzania sheria yetu inaitaka jamii kupanga mpango wa matumizi ya ardhi endapo jamii itapenda:

- kuanzisha na kusimamia Jumuiya ya Hifadhi ya Wanyamapori (WMA) au msitu wa jamii.
- kuanzisha biashara zinazomilikiwa na jamii zinazohusiana na wanyamapori na maliasili nyinginezo.

“Mpango wa matumizi ya ardhi wa kijiji ni mchakato wa kutathmini na kupendekeza njia mbalimbali za matumizi ya maliasili ili kuboresha hali ya maisha ya wanakijiji.”

*Jamhuri ya Muungano wa Tanzania,
Mwongozo wa Usimamizi Shirikishi
wa Matumizi ya Ardhi ya Kijiji nchini Tanzania, 1998*

NI NANI ANAHUSIKA KWENYE MPANGO SHIRIKISHI WA MATUMIZI YA ARDHI?

Viongozi wa kijiji, viongozi wa wilaya, wajumbe wa wizara yenye dhamana ya mipango, pia wanaweza kuwepo wawezeshaji wa taasisi zisizokuwa za kiserikali.

Na muhimu zaidi: wana jamii, aidha “wanakijiji,” “wanachama wa ranchi ya pamoja” au “wakazi wa kawaida”. Katika Sura hii, neno “wanakijiji” litatumika kumaanisha wakazi wote waliomo kijijini.

Uhusishwaji ni muhimu si tu kwa wale wenye madaraka au elimu, au utajiri, au wanaume, au wazee, bali ni watu wanaowakilisha makundi yote kwenye jamii: wanawake wazee, wanawake vijana, wanaume wazee, wanaume vijana, matajiri, wakulima, wafugaji ... (Tazama Jedwali namba 1).

Kwa kawaida mchakato utaongozwa na timu ya Usimamizi wa Matumizi Shirikishi ya Ardhi (PLUM). Timu hii inajumuisha viongozi wa kijiji na wawakilishi wa makundi mbalimbali ya jamii kwenye kijiji, na vile vile inaweza kujumuisha wataalamu wa masuala ya udongo, mimea na maliasili; wataalamu wa mipango; watendaji wa serikali; na wataalamu wengine kadiri itakavyohitajika.

Wakati wa mchakato, jamii itaunda Kamati ya Kijiji ya Kusimamia Matumizi ya Ardhi (VLUM) ili isaidie kwenye kutekeleza na kuendeleza usimamiaji wa matumizi ya ardhi kama ambavyo jamii itakuwa imekubaliana. Wanavijiji wenye utaalumu kijijini wataajiriwa na kufundishwa juu ya mbinu za usimamiaji wa matumizi ya ardhi.

Taasisi zisizokuwa za kiserikali na wafadhili wanaweza kuwapatia wajumbe wa PLUM na VLUM, wataalamu waliochaguliwa kijijini na watu wengine mafunzo juu ya jinsi ya kuboresha matumizi ya ardhi, sheria, uwezeshaji na mambo mengine mbalimbali juu ya usimamizi wa matumizi ya ardhi. Wanaweza vile vile kusaidia kutafuta utaalumu kutoka nje ya kijiji ili kuisadia jamii ifikie malengo yake.

NI MASUALA GANI MUHIMU, YATOAYO MWONGOZO WA KUPANGA MATUMIZI YA ARDHI?

- **Ufanisi.** Tumia kila sehemu ya ardhi kupata manufaa makubwa iwezekanavyo. Kwa mfano, unaweza kuwa unataka kulima. Lakini katika eneo kame, udongo unaweza usikupatie mazao mengi, lakini ukaweza kupata mapato mengi kutokana na shughuli nyinginezo katika eneo hilo, kama ufugaji au utalii wa wanyamapori. Katika sehemu nyingine ambapo mvua ni nyingi, kilimo kinaweza kuwa cha manufaa zaidi.
- **Uendelevu.** Pamoja na uhusiano wake na ufanisi, uendelevu unamaanisha kwamba ardhi ibaki na uwezo wa kuzalisha kwa vizazi vingi. Kwa mfano, kilimo si endelevu iwapo udongo ni wa aina inayoharibika baada ya kulimwa kwa mwaka mmoja au miwili. Ardhi ya aina hiyo inaweza kuwa na manufaa kwa muda mfupi lakini manufaa hayo yasiwe ya muda mrefu na hata kuweza kuiharibu ardhi isifae kwa matumizi mengineyo baadaye.
- **Usawa.** Zingatia mawazo yote na mahitaji. Kupanga kunapaswa kuleta manufaa kwa wote: maskini, matajiri, wanawake, wanaume, watoto, wazee, vijana, wageni, kaya ambazo wakuu wake ni wanawake ...
- **Utoaji maamuzi ulio bora katika jamii.** Ukifanyika vizuri, mpango shirikishi wa matumizi ya ardhi unasaidia kutatua migogoro na kuimarisha utaratibu wa kufanya maamuzi kwenye ngazi ya jamii. Matokeo haya yanapingana na upangaji wa kizamani, uliokuwa unafanywa na wataalamu kutoka nje na kuletwa tu kwenye jamii na hivyo mara nyingi jamii kutozijali na kutozingatia.

HIVYO PA KUENZIA NI WAPI?

Ufuatao ni mtiririko na shughuli za kawaida zilizomo kwenye mpango shirikishi. Inawezekana kutumia baadhi yake au zote. Vilevile zinaweza kutumiwa katika mpangilio wowote. Mtiririko huo unaweza kutumika kwa teknolojia tofauti tofauti (kwa mfano, kuchora kwa mkono ramani ya maliasili ikilinganishwa na ile inayoweza kuchorwa kwa teknolojia ya hali ya juu kama kompyuta).

JEDWALI NAMBA 1: MGAWANYO WA MAJUKUMU KISHERIA KWENYE SHUGHULI ZA MPANGO WA MATUMIZI YA ARDHI KATIKA NGAZI MBALIMBALI

Ngazi	Jukumu	Shughuli
Ngazi ya Wilaya (Halmashauri ya Wilaya)	- Ina mamlaka ya kuunda Kamati ya Wilaya ya Kusimamia Ardhi, itakayosaidia katika kusimamia ardhi. - Itaanzisha, kuongoza na kusimamia Halmashauri za Vijiji katika mchakato wa mpango wa kijiji wa matumizi ya ardhi.	- Kusimamia masuala yote na shughuli za ardhi katika wilaya, kwa mamlaka yaliyotolewa na Mkuu wa Wilaya kama kugawa ardhi kwa ajili ya makazi, biashara na huduma za jamii. - Kuwagawia wakulima maeneo yasiyozidi eka 100 kwa ajili ya kilimo. - Kuunda timu ya wilaya ya kusimamia matumizi ya ardhi na timu ya PRA itakayofanya kazi vijijini.
Ngazi ya kijiji	a) Timu Shirikishi ya Kusimamia Matumizi ya Ardhi. b) Mkutano Mkuu wa Kijiji ndicho chombo kikuu cha kufanya maamuzi kwenye ngazi ya kijiji. c) Halmashauri ya Kijiji ina jukumu la kusimamia ardhi yote ndani ya mipaka ya kijiji (mamlaka ya kiutendaji). - Imepewa mamlaka ya kuunda kamati ya VLUM ili isaidie katika kupanga matumizi ya ardhi. - Imepewa mamlaka kutayarisha sheria ndogo za kijiji. d) Kamati ya VLUM e) Viongozi wa Kitongoji f) Wakuu wa koo na Viongozi wa Vijiji g) Wataalamu waliochaguliwa Kijijini h) Wadau wengine muhimu (taasisi zisizokuwa za kiserikali, mashirika ya kijamii, wafadhili, n.k.)	- Itaanzisha na kuongoza mchakato wa mpango shirikishi na utekelezaji wake kijijini. - Inapitisha mambo yote yanayokuwa yamekubalika katika kijiji. - Kutoa hati za haki za umiliki wa kimila. - Kutunza regista ya ardhi ya kijiji. - Inafanya kazi na timu ya PLUM. - Kumsaidia Mwenyekiti wa Kijiji kuanda mikutano, kuwahamasisha wanakijiji, kuainisha na kutatua migogoro ya ardhi, kuandaa mpango wa kijiji wa matumizi ya ardhi, sheria ndogo na kadhalika. - Kuandaa mikutano kwenye vitongoji na kuwasiliana na pia kupeleka mawazo na mapendekezo kwenye VLUM na Halmashauri za Vijiji. - Wana jukumu muhimu la kukutanisha wanaotofautiana, kusuluhisha migogoro juu ya mipaka, umiliki na haki za watumiaji ardhi. - Wanapata mafunzo wakiwa kazini juu ya jinsi ya kuwasaidia wanavijiji wengine katika kutumia matumizi ya ardhi yaliyopendekezwa kama timu ya PLUM haipo. - Huvisaidia vijiji kwenye huduma za jamii, masuala ya jinsia, mafunzo kuhusu mazingira, kuhamasisha jamii, miradi ya mikopo, mipango ya matumizi ya ardhi, n.k.

Kwa namna yoyote ile zitakavyoandaliwa, shughuli hizi zinasaidia jamii katika:

- Kuainisha maliasili waliyonayo na matatizo yanayohusiana nayo
- Kuchanganua jinsi matatizo yalivyoibuka na jinsi yanavyoweza kutatuliwa
- Kuchagua njia nzuri zaidi za kutatua matatizo kwa misingi ya mpango shirikishi wa matumizi ya ardhi, kama yalivyoainishwa hapo juu
- Kutekeleza maamuzi, kupata taarifa za kitaalam zinazohitajika kutoka ndani na nje ya jamii
- Kutoka kwenye kupanga na kutatua matatizo ya papo kwa papo kuelekea kwenye mpango wa muda mrefu wa kusimamia ardhi.

KUPANGA MAPEMA KUNAMAANISHA KUWA NA UWANJA MPANA WA KUCHAGUA KATI YA FURSA NYINGI ZINAZOWEZEKANA

Jinsi upangaji unavyofanywa mapema ndivyo uwanja mpana wa matumizi unavyoweza kupatikana. Ukipanga mapema unaweza kuwa na fursa kumi tofauti. Utakuwa na nafasi kubwa zaidi ya kurekebisha au kubadili mpango, utapunguza zaidi migogoro pia. Kuchelewa kupanga kunamaanisha kuwa na uwanja finyu wa kufikiria. Tayari kutakuwa na mambo ambayo yamekwishatokea, mengine hata usiyoyataka, lakini tayari yanakuwepo. Jinsi unavyozidi kuchelewa kupanga, ndivyo unaongeza uwezekano wa mgongano wa maslahi.

Mzee maarufu kijijini akimkaribisha mjumbe wa timu ya PLUM

HATUA YA KWANZA: KUANDAA NA KUJENGA PICHA YA MATUMIZI YA ARDHI¹

Unda na kufundisha timu za PLUM na VLUM.

Anza kwa kuunda timu ya PLUM, ambayo itakuwa na wawakilishi kutoka vikundi vyote vyenye maslahi kwenye ardhi. Hawa watakuwa kiunganishi kati ya uongozi wa kijiji na wilaya na pia wataalamu wanaoweza kusaaidia. PLUM itanza kukutana na jamii kujua mawazo yao. Kwa kuongezea, watakuwa pia wanaunda kamati nyinginezo, kama za PRA na timu ya kijiji ya kusimamia matumizi ya ardhi.

Timu za PLUM na VLUM, pamoja na wataalamu kutoka wilayani watapata mafunzo juu ya Sheria ya Ardhi ya mwaka 1999, mipango shirikishi, kutengeneza ramani ya matumizi, usimamizi wa matumizi ya ardhi na utatuzi wa migogoro. Wanaweza kwenda kwenye

safari za mafunzo ili kujifunza kutoka kwenye uzoefu na changamoto ambazo jamii nyingine zimekutana nazo, na hivyo wanaweza kuja kuzisimulia kwenye jamii yao, ziwe ni zile za kufurahisha na hata zile ambazo si za kufurahisha.

Jambo muhimu zaidi ni kwa timu za PLUM na VLUM pamoja na wenyeji kuunda "darasa la jamii": kundi ambalo limejikita katika kufuatilia na kufahamu kinachotokea, kile ambacho jamii inapenda kuona kinatokea, na jinsi ya kufanikisha kufikia walicholenga. Katika kufanikisha hilo, nyenzo mbalimbali zitatumika, kuwahusisha jamii kutoa mawazo yao, kutatua matatizo na kupanga mipango ya baadaye iliyo bora zaidi.

Zoezi la kuchora ramani ya kijiji: Nini kinaonekana kwenye ardhi ?

Ramani, hata ambazo siyo rasmi, zinarahisisha kufikiria na kuongea juu ya matumizi mbalimbali ya ardhi.

Tembea kijijini ukiwa na wanakijiji, au angalau simama chini ya mti mahala fulani kijijini na uwape nafasi wanakijiji kuainisha vitu mbalimbali wanavyoviona. Ni mambo gani yanayotokea kwenye ardhi na ni yapi yaliyo katika mwelekeo wa kubadilika?

Timu ya PLUM inaweza kuihamasisha jamii kuchora ramani isiyo rasmi ikionesha yale wanayoyaona. Ijapokuwa sio rasmi, ramani kama hizi ni muhimu. Mawe au mistari kwenye udongo vinaweza kutumika

¹ Awamu zilizotajwa katika sehemu hii zinahusu Ngazi za Upangaji kwenye Ngazi ya Kijiji kama ilivyoandaliwa na Kamisheni ya Taifa ya Matumizi ya Ardhi (TNLUPC). (Inapatikana kwenye <http://www.nlupc.co/tz/aboutus.php>.) Hata hivyo, zimehaririwa kidogo na mpangilio wake kubadilishwa katika sehemu chache ili kuwezesha kuingiza kwenye sehemu hii utafiti uliofanyika na mtazamo ngazi ya jamii, na kukazia mchango wa jamii kwenye mchakato. Ngazi ya kwanza inaongelea zaidi juu ya hatua zilizojadiliwa na TNLUPC: Hatua 1: Maandalizi na mafunzo; Hatua 2: PRA; na Hatua 3: Tafiti za ziada.

UZOEFU KUTOKANA NA SAFARI YA MAFUNZO

Timu za PLUM na VLUM kutoka kijiji cha Loiborsiret zilitembelea mradi wa Mbomipa, ambao umefanikiwa kukamilisha mpango wa matumizi ya ardhi. Baadhi ya mambo waliyojifunza ni haya yafuatayo:

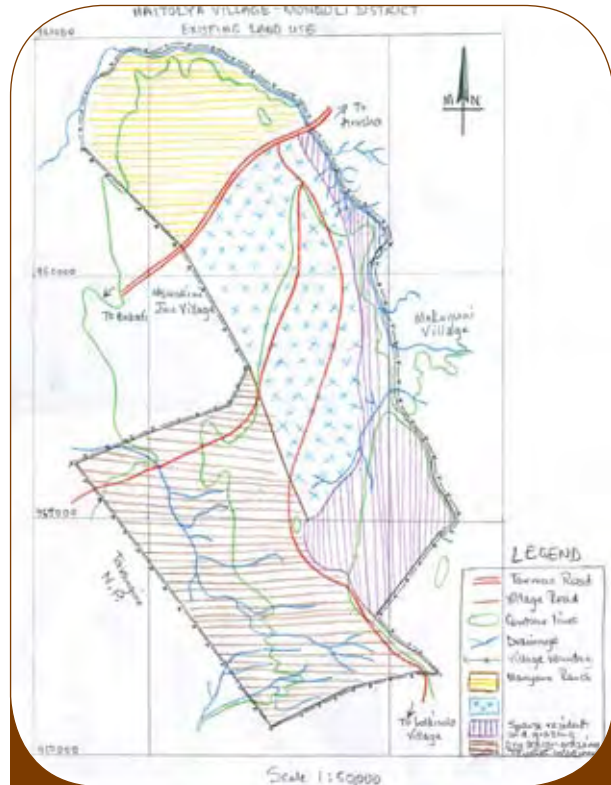
1. Katika mradi wa Mbomipa kuna kitalu cha uwindaji. Malipo ya uwindaji – ambayo yanaweza kuyazidi sana yale ya utalii wa kupiga picha – yanakwenda moja kwa moja kwenye serikali kuu, ingawa sehemu ya mapato hurudishwa katika wilaya baadaye. Mbomipa waliona kuwa na Jumuiya ya Hiafdhi ya Wanayamapori (WMA) kunaweza kuwa na manufaa sana kwani kijiji kinaweza kuwalipisha wawindaji moja kwa moja. Waliweza kuanzisha WMA na kuzishawishi kampuni za uwindaji kukisaidia kijiji katika miradi ya maendeleo: barabara yenye urefu wa kilometa 121 kutoka Iringa hadi kijijini. Inaelekea kuwa hili lisingeliwezekana bila ya kuwepo taratibu za WMA.
2. "Soko la wanyamapori". Wanakijiji wanaweza kuwinda kisheria kwenye ardhi yao kupitia mpango wa "uwindaji wa wenyeji". Wakishawinda, wanaweza kuuza nyama ya wanyamapori na ngozi kwenye soko huria. Mbomipa imetumia mapato yaliyotokana na uwindaji wa wenyeji kujenga shule ya msingi na ya sekondari.

kuonesha mambo fulani fulani. Ramani zinaweza vile vile kuchorwa kwenye karatasi. Baada ya kuzijadili na kurekebisha, zinaweza kuwekwa rangi au kushonwa kwenye vitambaa (kwa namna hii zinaweza kudumu na kukunjwa/kukunjuliwa na kutumiwa mara nyingi). Baadaye ramani hizi zinaweza kusahihishwa na wataalamu. Hata hivyo zile zinazochorwa na jamii bado zina umuhimu mkubwa wakati wa kupanga.

Wanaume na wanawake wanaweza kuandaa ramani tofauti, kwa sababu rasilimali wanazotumia mara nyingi huwa tofauti.

Ramani za jamii zaweza kuonesha yafuatayo:**Maliasili**

- Mipaka ya kijiji
- Mito, maziwa na vyanzo vingine vya maji
- Ardhi chepechepe (ardhi oevu)
- Malisho
- Malisho wakati wa kiangazi

Mfano wa ramani iliyochorwa kwa mkono ya kijiji cha Naitolia – Wilaya ya Monduli

- Malisho ya wakati wote wa mwaka
- Mazao yaliyopandwa
- Sehemu zilizo kame zaidi
- Sehemu zenye mvua nyingi/unyevu mwingi
- Misitu na matumizi yake
- Sehemu zenye mimea ya mitishamba
- Sehemu za ibada au shughuli maalum za kimila
- Sehemu zenye uzio
- Sehemu ambazo wanyamapori hukutana

Miundombinu

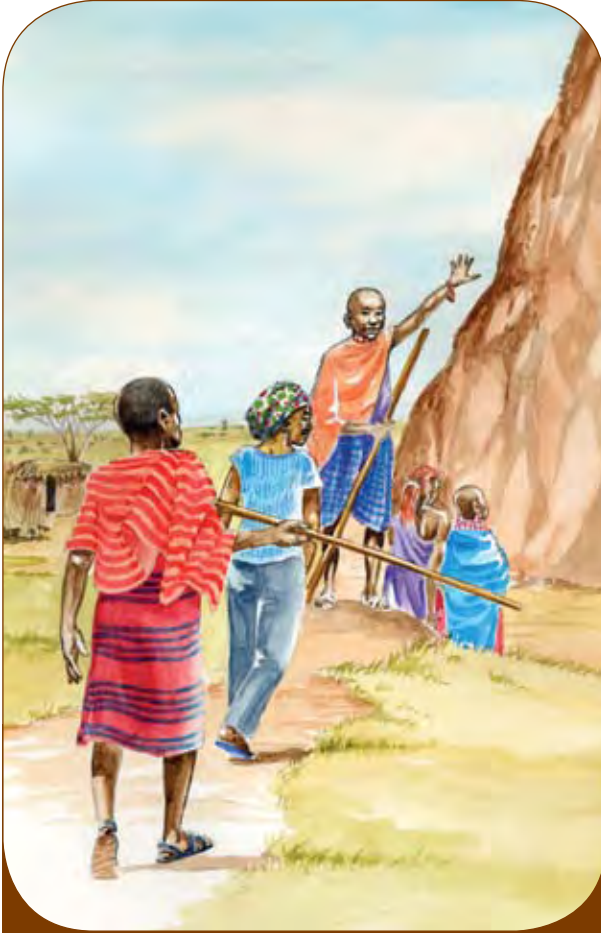
- Makazi
- Maduka
- Masoko
- Barabara
- Shule
- Makanisa
- Kliniki au huduma nyingine za afya
- Taasisi zisizokuwa za kiserikali au taasisi nyingine

Migogoro

- Sehemu zenye rasilimali zinazogombewa. Zinaweza kuwekwa alama ya "X".

Hatua kuelekea mafanikio

Wanakijiji wakikusanya taarifa wakati wa kutembea kijijini kwa ajili hiyo

Mienendo ya shughuli za kijiji/wanakijiji: (hii yaweza kuonyeshwa kwenye ramani hiyo hiyo au nyingine)

- Maeneo ambapo wageni kutoka nje ya kijiji huja
- Maeneo ambayo wanakijiji hutoka nje ya mipaka ya kijiji chao wakifuata maliasili (kama malisho wakati wa kiangazi, au maji). Onesha kwa mishale uelekeo waendao watu kama patakuwa nje ya ramani inapoishia
- Mahali wanapopeleka ng'ombe katika majira tofauti ya mwaka
- Mahali wanapohamia wanyamapori kwa mfano mahali wanapokwenda kwa kuzaa

Kutembea kijijini. Kuangalia mandhari kwa karibu.

Wakati wa kutembea kijijini ili kuona kila kitu kwa karibu, wanakijiji waorodheshe kila kitu wanachokiona watembeapo wakifuata mstari ulionyooka, sambamba na maeneo mengine ambayo wameshafanya matembezi ya aina hiyo. Wanaweza kuorodhesha mambo fulani fulani kwa undani, kama palipo na miti ya umaarufu fulani, au mimea ya mitishamba. Wanaweza pia kuongeza mambo ya kiuchumi au fursa wazionazo, na pia vikwazo vinavyohitaji kuondolewa ili fursa hizo zitumike (Tazama Jedwali namba 2).

Kuchora ramani na kupanga kama nyenzo za kuhakikisha kunakuwa na usawa

Wakati wa kujadili ramani, fikiria ni nani anafanya nini na nani anahitaji nini. Kwa kuzingatia usawa, jadili majukumu

JEDWALI NAMBA 2: MFANO WA TAKWIMU ZILIZOKUSANYWA WAKATI WA KUTEMBELEA KIJIKI NA KUONA MAMBO KWA UKARIBU KUPITIA NJIA NNE HUKO LOIBORSIRET

	Kitongoji 1	Kitongoji 2	Kitongoji 3	Kitongoji 4
Uoto wa ardhi	• Miti ya asili • Majani mafupi	• Miti ya asili • Majani mafupi	• Miti na majani mafupi	• Miti mifupi na majani
Huduma za kiuchumi	• Mashamba • Mifugo	• Mashamba (mahindi na maharage) • Mifugo	• Kilimo (mahindi) • Mifugo	• Uchimbaji madini • Kilimo • Mifugo
Makazi	• Yamesambaa kwenye eneo kubwa	• Yamesambaa kwenye eneo kubwa	• Yamesambaa kwenye eneo kubwa	• Yako katika msongamano
Huduma za jamii	• Barabara • Bwawa la maji	• Barabara • Bwawa la maji	• Mashine mbili za kusaga nafaka • Barabara, soko, bwawa la maji	• Kanisa, shule, Msikiti, mashine ya kusaga nafaka, maduka, kisima cha maji na barabara
Fursa zilizopo	• Bwawa la maji • Ardhi kwa kilimo • Wanyamapori	• Josho la kuogesha mifugo, miti ya kujengea • Soko, bwawa la maji • Ardhi kwa kilimo • Wanyamapori	• Bwawa la maji • Wanyamapori	• Vito • Uchimbaji madini

waliyonayo watu tofauti, na jinsi hali ya maliasili inavyohusiana na majukumu hayo (na, kinyume chake, nani aliye na muda wa kusimamia vizuri zaidi maliasili).

- Ni rasilimali zipi zipo kwa wingi au zinaongezeka? Kwa nini?
- Hali hii inawaathiri vipi wanaume, wanawake, wanakijiji, hata na wahamiaji?
- Ni rasilimali zipi ni kidogo au zinazopungua? Kwa nini?
- Hali hii ina athari gani kwa makundi mbalimbali ya watu?
- Kwa sasa inachukua muda gani kuteka maji ikilinganishwa na miaka iliyopita?
- Inachukua muda gani kuokota kuni?
- Mifugo inachungwa wapi, katika misimu tofauti ya mwaka?
- Je inawapasa wanaume kutembea mwendo fulani wanapokwenda machungani? Ni umbali gani na ni wakati gani? Unaweza kulinganisha vipi na ilivyokuwa siku zilizopita?
- Je watu huenda mara kwa mara katika vijiji jirani ili kutumia rasilimali za huko (mfano maji na malisho)? Je, watu kutoka vijiji jirani huja kutumia rasilimali za kijiji chako? Kama hali iko hivyo, fikiria kupanga pamoja na vijiji hivyo.

Mpangilio wa shughuli za siku

Njia nyingine maarufu ni ya kuangalia shughuli zifanywazo kwa siku (Mchoro namba 1). Kwa kutumia kundi la wanawake, na kundi la wanaume, angalia saa zote za siku na kuona kila kundi linavyotumia muda wake. Waweza kuangalia matumizi ya muda kwa siku za kipindi cha masika na siku za kipindi cha kiangazi.

Kalenda ya kila siku yaweza kutumika:

- Kuibua majadiliano kuhusu masuala ya kijinsia kwa kulinganisha matumizi ya muda kwa wanawake na wanaume; wasichana na wavulana na jinsi tofauti hizi zinavyoathiri kazi, afya, elimu na mambo mengine.
- kuchanganua usahihi wa muda shughuli hizi zinapofanyika.
- Kujadili shughuli mpya na zinavyoweza kuwa na matokeo fulani kwa muda unaotumika na makundi mbalimbali.
- Kufikiria njia za kuleta usawa katika kutekeleza majukumu na kusimamia rasilimali.

HATUA YA PILI: KUPIGA PICHA JUU YA HALI YA BAADAYE NA KUANGALIA FURSA ZAKE²

Mabadiliko huja bila kujali kama tuko tayari au la

Mabadiliko hayakwepeki. Yanakuja na hayawezi kuzuilika.

Lakini tunaweza kusimamia jinsi yanavyoathiri maisha yetu ili yasiharibu masuala yetu ya kijamii au rasilimali zetu.

Tukiyasimamia, kuna uwezekano mkubwa wa kutotuletea migogoro mingi.

Kama hutaweza kuyamudu mabadiliko, yanaweza kuharibu mihimili unayoitegemea katika kumudu maisha yako. Usipopanga, jiandae kwa migogoro mingi na mengi yatakayokushangaza – ambapo mengi yake hayatakuwa ya kupendeza.

*David Nkedianye
Mwanasosholojia wa nyika za malisho na jamii
Kenya*

Tabiri mwenendo wa sasa. Iwapo mambo yataendelea kama yalivyo sasa....

- Kama mabadiliko yaliyojitokeza kwenye kuchora ramani na majadiliano yanaendelea kutokea, ni migogoro ipi yaweza kujitokeza katika miaka mitano ijayo?
- Ni mabadiliko yapi ya ajira/kazi na majukumu yatajitokeza kwa wanaume? Kwa wanawake je? Je kwa wasichana? Na kwa wavulana je?
- Jamii yako yaweza kuonekanaje katika miaka mitano ijayo? Katika miaka kumi? Na katika miaka ishirini?
- Nani watafaidika kutokana na mabadiliko hayo?
- Nani watakaopata shida kutokana na mabadiliko hayo?
- Je hii ni hali ambayo mngenda itokee kweli?

Ndoto...

Ungependa jamii yako iwe katika hali gani katika miaka mitano ijayo? Miaka kumi je? Miaka ishirini je?

Makundi mbalimbali kwenye jamii yanaweza kuja na "picha ya ndoto" zao za hali wanayotaka ya kijiji chao kiwe nayo siku za usoni. Wanaweza kuweka vitu kama njia mbalimbali muhimu wanayoitegemea katika

² Awamu ya Pili inahusiana na hatua ya 4 kwenye NLUPC - Mpango na usimamiaji shirikishi wa Kijiji wa matumizi ya ardhi

Hatua kuelekea mafanikio

Muda	Baba	Mama	Mvulana	Msichana
	- kuamka - kukagua ng'ombe - kusimamia kazi	- kuamka - kuandaa chai na chakula	- kuamka - kutibu mifugo wagonjwa	- kuamka - kukandika kuta au bati
	- kunywa chai - kupanga kazi	kuchota maji, kufanya usafi	kunywa chai	- kunywa chai - kumsaidia mama
	kuangalia mifugo, kuwanyweshwa maji	- kusafisha banda la mifugo - kuokota kuni na kuchota maji	- kuangalia ng'ombe - kuwanyweshwa mifugo maji	kuokota kuni au kuchota maji
	- kurandaranda kijijini - kujumuika na wengine hadi saa 9 jioni	- kuuza kazi za mikono (kama shanga na bangili) - kuandaa chakula, kuosha vyombo, kukusanya kuni	kuangalia mifugo au kupumzika	kuwaangalia watoto wadogo au kupumzika
	kukagua ng'ombe warudipo toka machungani	kupokea na kuhesabu mifugo	kuwarudisha mifugo nyumbani	kumsaidia mama katika shughuli zote
	- kupumzika - kujumuika kwenye viburudisho, kuongea na kupokea wageni	kukamua ng'ombe	kuangalia ndama	kuosha vyombo
	- kupumzika - kula	kupika na kupakua chakula	- kula - kupumzika	kula
	kulala	kuosha vyombo	kulala	kumsaidia mama
	kulala	kulala	kulala	kulala
Jumla ya saa za kazi	7	16	9	14

MCHORO NAMBA 1: MFANO WA KALENDA YA KILA SIKU IKIONESHA MATUMIZI YA RASILIMALI NA MAJUKUMU KIJINSIA

Hatua kuelekea mafanikio

KUMBUKA... WAULIZE WAZEE HALI ILIKUWAJE MIAKA ILIYOPITA.

- Ni kipindi gani hali ilikuwa nzuri? Ni kitu gani kiliifanya iwe nzuri?
  - Ni kipindi gani kilikuwa kigumu zaidi? Ni kitu gani kilikifanya kiwe kigumu?
  - Vipindi hivyo vilikuwa vizuri, au vibaya, kwa kila mtu?
  - Ni akina nani walifaidika nacho na nani walioumia zaidi?
  - Ni kitu gani kimebadilika na kuwa kizuri jinsi miaka ilivyoendelea kupita?
  - Ni kitu gani kimebadilika na kuwa kibaya jinsi miaka ilivyoendelea kupita?
  - Ni kitu gani ambacho makundi tofauti kwenye jamii yangependa kiendeleo kubaki katika hali ile ile au ni kipi wangependa kiachwe?
- Nyakati.** Kwa mtazamo mwingine wa kuangalia mabadiliko ya masuala ya maliasili kwa kipindi fulani, ainisha mtiririko wa matukio kwa nyakati tofauti ukionesha matukio muhimu. Mfano uliopo hapa chini unaonesha migogoro ya maji, ingawa matukio mengine yanaweza kuoneshwa pia na uhusiano wake na usimamizi wa maliasili kuelezwa.
- Matukio haya yalichangiwa na maliasili na yalichangiaje usimamiaji wa maliasili?
  - Hatua zilizochukuliwa na jamii kutatua matatizo hayo zilisaikia kwa kiasi gani?
  - Je, inawezekana zikawepo na hatua nzuri zaidi za kumaliza tatizo au kuna njia nyingine tofauti?

Baadhi ya matukio kwa nyakati fulani kijijini

TUKIO	Ukame	Migogoro kati ya Wamasai na Wabarbaig	Ukame	Ukame
MATOKEO YA TUKIO	Upungufu wa chakula na vifo vingi vya mifugo	Watu tisa walikufa wakati wa mapigano ya kikabila wakigombea maji katika kijiji cha Emboreet	Upungufu wa maji	Upungufu wa chakula, vifo vingi vya mifugo na ardhi kuvamiwa
UFUMBUZI	Yalipandwa mahindi yanayokomaa kwa muda mfupi Mifugo iliuzwa kwa wingi	Wabarbaig walifukuzwa kijijini	Visima vitatu vilichimbwa	Visima vya maji vilichimbwa

kumudu maisha yao, miundombinu, upatikanaji wa maji, miti na maliasili nyinginezo, wanyamapori...

Yawezekana wazee wangependa ionekane kama ile miaka mizuri ya nyuma. Inawezekana vijana waliosoma wanaweza kupenda kitu kipya kabisa.

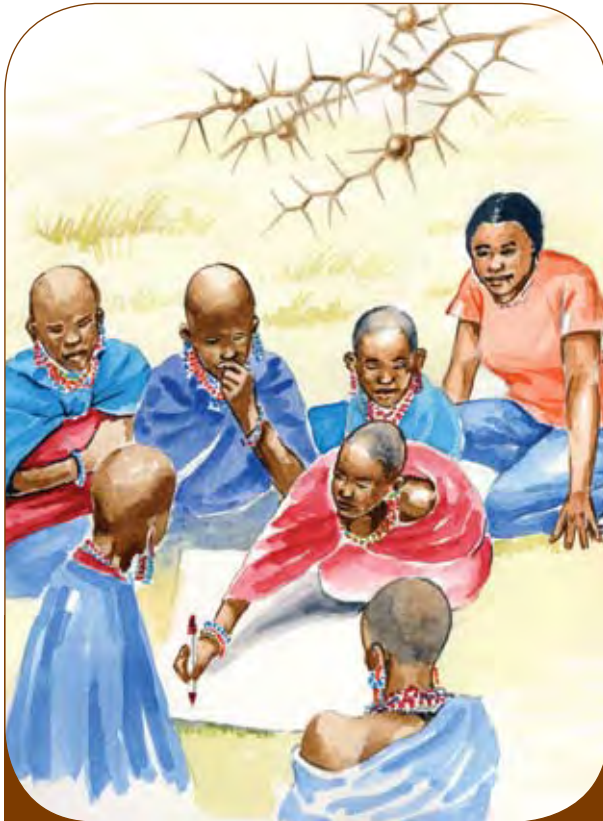
Ndoto zote ni sahihi: Wape moyo kila mmoja kushiriki kwenye kuzipambanua. Si zote zitakazoweza kuwepo lakini kuzifahamu kutakuwa ni habari muhimu katika kupanga.

Hata hivyo, jadili tu jinsi mambo yanavyoweza kuwa iwapo ndoto hizo zitakuwa kweli.

Fikiria fursa zilizopo. Mara nyingi jamii zina fursa nyingi kuliko zinavyofikiri.

Sasa ni wakati wa kuangalia fursa ulizonazo ili kuboresha njia mbalimbali za kuleta kipato zinazotegemewa na jamii kumudu maisha, katika namna inayoruhusu ardhi kuwa endelevu.

Hatua kuelekea mafanikio

Wanawake wa kimasai wakichora ramani pamoja na muweshaji

- Kama jamii inathamini mifugo, waweza kupenda kuangalia kwa undani mbegu zilizoreshwa na vijishamba vya malisho, namba ya kunepesha mifugo na kuiza kwa bei ya juu. Ufugaji wa namna hii unahitaji ardhi ndogo kuliko ufugaji wa kienyeji, hivyo yaweza kusaidia kupunguza mahitaji ya ardhi.
- Uhakika wa chakula ni suala muhimu? Basi waweza kuangalia suala la kilimo mseto - miti na mazao - aina ya kilimo ambayo inafaa hata kwenye maeneo makame. Kwa kuchagua aina za miti kwa uangalifu, waweza kuotesha mboga za majani na miti kwa ajili ya chakula (kama matunda), kuni, ujenzi, na hata malisho, kwenye ardhi hiyo hiyo.
- Usalama wa maji ni tatizo? Inaweza ikabidi kuangalia uvunaji wa maji ya mvua kwa kujenga mabwawa madogo yatakayokusanya maji mvua ikinyesha.
- Mna wanyamapori wengi? Iwapo ndivyo, basi biashara inayohusu utalii wa mazingira inaweza kuwa njia muafaka.
- Je zipo fursa nyingine ambazo jamii ingependa kuzifanyia kazi ?
- Vipambe viwekwe katika fursa zipi?
- Vikwazo gani vinapaswa kutafutiwa ufumbuzi ili vipambe tulivyopanga vifanikiwe ?

Kwa mfano, kuboresha ufugaji, yawezekana kuhitaji madume bora. Yawezekana kuhitaji utalam kutoka nje ya jamii katika kuanzisha vijishamba vya malisho.

Kuboresha kilimo, unaweza kuhitaji mbegu bora, msaada katika kujifunza namna ya kutunza udongo, mfumo wa umwagiliaji maji mashambani ...

“Katika kijiji fulani tunaweza kuhitaji haya yote - eneo la utalii, sehemu za malisho ya kiangazi na zile za malisho ya dharura, kilimo. Hata hivyo, kwa kawaida, kilimo hupangiwa ardhi iliyo nzuri, na ufugaji kupewa ardhi isiyo na rutuba, ambako hakuna unyevu mwingi, majani ni kidogo, na magonjwa ni mengi. Jambo moja kubwa ni kwamba, watu wanahitaji taarifa nzuri kuhusu kilimo. Kwa nini kutumia eka 100 kwa shamba ambalo huwezi kulihudumia ipasavyo? Kwa nini usitumie tano tu ukazishughulikia vizuri? Maafisa ugani wanaweza kusaidia sana katika suala kama hili”.

Moses Neselle
Daktari wa Mifugo na Ofisa Mipango Jamii

HATUA YA TATU: KUSHUGHULIKIA VIPAUMBELE³

Tengeneza Mpango wa Jamii wa Utekelezaji (CAP)

Ni masuala yapi makubwa ya maliasili yanahitaji kipaumbele katika kuangaliwa?

Malisho yaliyoharibiwa? Migogoro ya wanyamapori? Upungufu wa maji? Migogoro ya mipaka?

Unapoendelea kuhamasisha kwa ajili ya mpango wa matumizi ya ardhi wa muda mrefu, kuangalia kwa haraka baadhi ya vipaumbele vya kijiji kunaweza kuleta maboresho yanayotakiwa na kuipa jamii imani na msukumo katika mchakato mzima wa kupanga (Tazama Jedwali namba 3).

Masuala yako ya kipaumbele yanaweza kuwa ni pamoja na shughuli za kuingiza kipato; kuboresha afya ya mifugo; kupunguza tofauti katika muda unaotumika na makundi mbali mbali au ardhi au rasilimali nyingine; kuboresha huduma za shule; kupunguza migogoro ... jamii nyingi zinaona umuhimu wa haraka wa kupanda miti kusaidia katika kuhifadhi unyevu ardhini, kuzuia mmomonyoko wa udongo, na kuhifadhi vyanzo vya maji. Wengine wanapenda kuboresha nyika za malisho kwa kupanda majani bora kwa malisho au miti

³ Mpango kazi wa Jamii umeelezewa kwenye hatua 2 ya NLUPC

JEDWALI NAMBA 3: JINSI KIJJI KIMOJA KILIVYOPANGILIA VIPAUMBELE VITAKAVYOINGIA KATIKA MPANGO WA JAMII WA UTEKELEZAJI

Lengo mahsusi	Nafasi
Ongeza eneo linalolimwa kwa kaya kutoka eka 1 hadi eka 4	1
Ongeza uzalishaji wa maziwa kutoka ½ lita hadi lita 6 kwa ng'ombe mmoja	2
Ongeza uzalishaji wa mahindi kutoka magunia 6 kwa eka hadi magunia 10	3
Ongeza uzalishaji wa maharagwe kutoka magunia 3 kwa eka hadi magunia 6	4
Ongeza uzito wa mnyama ambaye hajachinjwa kutoka kilo 125 hadi kilo 200	5
Ongeza milo anayokula mtu kwa siku kutoka miwili ya sasa hadi mitatu	6
Ongeza uzalishaji wa asali kutoka mizinga 243 hadi 400	7

inayorutubisha ardhi kwa kuongeza naitrojeni kwenye udongo.

Hapa ni baadhi ya hatua za kufuata katika kuandaa Mpango wa Jamii wa Utekelezaji kuhusu changamoto zinazopashwa kushughulikiwa haraka.

- Orodhesha maeneo ya kushughulikia.
- Yaorodheshe kwa vipaumbele.
- Andaa mpango wa kazi kwa shughuli zilizopendekezwa.
- Amua ni nani anafanya nini.
- Kubaliana muda wa utekelezaji.
- Onesha maeneo ambayo jamii inaweza kuhitaji msaada kutoka nje.

Kwa mfano, huko Loiborsiret, migogoro ya mipaka na kijiji jirani na pia hifadhi ya wanyamapori ilihitaji kusuluhishwa kabla mchakato wa mpango wa matumizi ya ardhi kuendelea. Timu ya majadiliano kuhusu mpaka iliundwa na ikaweza kusuluhisha mgogoro huo baada ya mikutano kadhaa ya majadiliano.

Mgogoro na hifadhi ya wanyamapori ulihitaji usuluhishi na msuluhishaji kutoka nje. Ila palikuwa na faraja kubwa: kijiji kilipata tena ardhi iliyokuwa ikigombewa na ramani kuchorwa upya zikionesha mipaka sawasawa (tazama sura ya 5 inayohusu Usimamizi wa migogoro).

Loibosiret kulikuwapo na tatizo la ukosefu wa usawa wa kijinsia, hali ambayo ilikuwa inaingiliana na usimamizi wa maliasili na masuala mengine ya kimaisha katika kijiji: wanawake walikuwa wakifanya kazi kwa saa 16 kwa siku na hawakuwa na muda wa kujishughulisha na shughuli

mpya. Jedwali Namba 1 (Kiambatanisho 3) linaonesha kwa ufupi jinsi kijiji kilivyopanga kushughulikia usawa wa kijinsia pamoja na baadhi ya mambo mengine.

HATUA YA NNE: KUPATA HABARI ZAIDI NA KUKAMILISHA MPANGO⁴

Pata msaada wa wataalamu

Wakati unatekeleza mambo ambayo jamii imeyapa kipaumbele kwenye Mpango wa Jamii wa Utekelezaji, upangaji wa muda mrefu unaendelea. Na utahitajika msaada wa wataalamu kutoka nje.

- Itabidi kijiji kiainishe mipaka yake. Hata hivyo, utajuaje kwa uhakika mahala pa kuweka mawe ya mipaka?
- Watu wanaweza kuwa wanahitaji miti mingi kwa ajili ya kuni, ujenzi, malisho, kivuli.... Ni aina gani za miti inayofaa zaidi kuipanda mahali inapotakiwa?
- Yawezekana kuna anayetaka kuanzisha shamba la maua, ambalo atafanyia umwagiliaji. Hili litaleta athari gani kwenye upatikanaji wa maji kijijini, kwa mtazamo wa kiasi na uwezekano wa uharibifu?

Huu ndio wakati ambao msaada wa wataalamu kutoka nje inapotakiwa. Mashirika yasiyo ya kiserikali, serikali, au wataalamu washauri watafanya utafiti wa kisayansi kuongezea taarifa zilizopatikana kwenye michoro na ramani vilivyoandaliwa na jamii.

Kwa mfano, wapima watahakikisha kuwa mawe ya kuonesha mipaka yako panapotakiwa. Wataalamu wa udongo na wanasayansi wengine watachambua aina za udongo na kubaini mwenendo wa mvua na hali ya hewa kuona kama kilimo kitakuwa chaguo zuri. Wataalamu wa wanyamapori wanaweza kuisaidia jamii kuhesabu idadi ya wanyamapori waliopo na mienendo yao, ili kusaidia katika kupunguza migogoro baina ya watu na wanyamapori sasa na hapo baadaye. Wanasayansi za jamii wanaweza kufanya tafiti na pia kuwajua watu kwenye kaya na jamii. Wachoraji ramani wataandaa ramani inayotambulika kisheria ikionesha mipaka, umbile la nchi, maliasili na matumizi ya sasa ya ardhi.

“Tunachojaribu kufanya ni kuongeza uzalishaji kwenye ardhi iliyopo iwe mara mbili au tatu. Kwa namna hii tunaweza kupunguza ardhi iliyolimwa lakini tukaongeza mavuno. Huko Emboreet tumekuwa tukitumia njia sahihi: mbegu zinazofaa, zinazostahimili ukame, kupanda

⁴ Awamu hii inahusiana na hatua ya 4 kwenye NLUPC - Mpango na usimamizi shirikishi wa matumizi ya ardhi

mapema kabla ya mvua hazijaanza kunyesha. Ofisi ya kijiji inauza mbegu bora za mahindi, mbaazi na choroko kwa bei nafuu. Mwanzoni, hakuna aliyekuwa anakimbilia kununua mbegu, ila sasa, katika mwaka wa tatu, watu wanazikimbilia. Zinavumilia na mavuno yake ni mazuri kutegemea kiasi cha ardhi uliyonayo. Vile vile hili limewezesha kubakiza ardhi kwa malisho na matumizi mengineyo.”

Moses Neselle
Daktari wa Mifugo na Ofisa Mipango Jamii

Tengeneza mpango halisi wa matumizi ya ardhi

Kwa sasa, kila mmoja atakuwa amekwishafahamu mengi kuhusu ardhi, fursa na vikwazo na vipaumbele vya jamii. Uko tayari kutengeneza mpango wa matumizi ya ardhi.

Mpango utakuwa na ramani inayoonesha sehemu za matumizi kama:

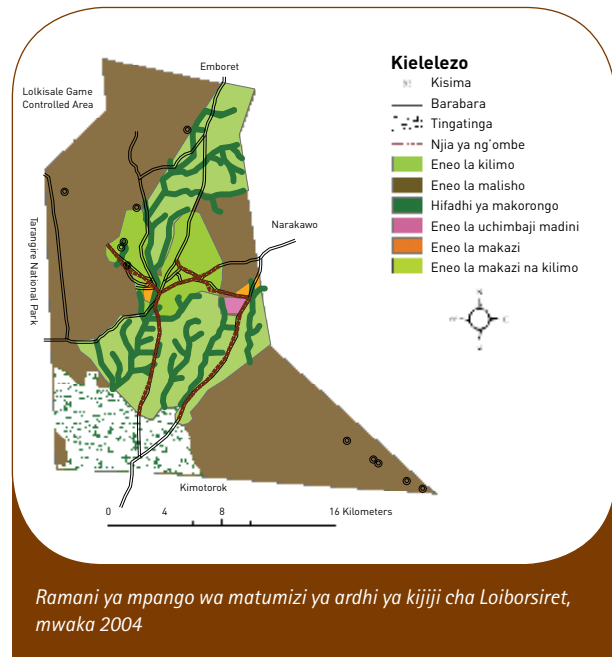
- Machunga wakati wa msimu wa mvua
- Vijishamba vya malisho au miundombinu mingine kwa ajili ya mifugo
- Machunga wakati wa msimu wa kiangazi
- Machunga ambayo vile vile yanatumiwa na wanyamapori
- Kilimo
- Makazi mapya
- Kuokota kuni
- Kupanda miti
- Maendeleo ya kitaasisi
- Msitu wa jamii au Jumuiya ya Hifadhi ya Wanyamapori.

Mpango utaelezea pia jinsi jamii ilivyokubaliana kusimamia ardhi; kuendeleza malisho na maeneo ya kilimo. Kwa mfano, kuzuia mmomonyoko, kupunguza migogoro kati ya binadamu na wanyamapori, kuendeleza vyanzo vya maji ..... Yaweza pia kuonesha aina za biashara ambazo jamii inataka ziwepo.

KUPANGA NI KAZI NGUMU LAKINI YENYE KUWEZESHA

Kujadiliana kuhusu miaka iliyopita, miaka ya sasa na ijayo, kunawezesha. Kama watu wanakubaliana juu ya upande mmoja au mbili wapendako kuelekea, ni vizuri. Wanajisikia vizuri.

David Nkedianye
Mwanasosholojia wa nyika za malisho na jamii
Kenya

HATUA YA TANO: MASUALA YA KISHERIA⁵

Sajili mpango

Mpango wa matumizi ya ardhi ni wa kisheria, unaowabana watumiaji. PLUM itahakikisha kuwa mpango huo umo katika namna inayokubalika kiserikali na unasajiliwa kwenye mamlaka husika.

Kubaliana juu ya sheria ndogo mlizojiwekea

Sheria ndogo ni chombo muhimu cha usimamizi shirikishi wa matumizi ya ardhi. Zinatoa nafasi ya kisheria ya kuhakikisha utekelezaji wa makubaliano kuhusu matumizi ya ardhi. Baada ya jamii kukubaliana, zinabidi zipitishwe na ofisi za serikali kuhakikisha kuwa hazipingani na mahitaji ya vijiji vingine.

Sheria ndogo zinachanganua, kwa mfano, mifugo inapoweza kuchungwa kwa wakati gani na pia watu wanapoweza kujenga makazi yao au kulima mashamba (kama ilivyokubalika kwenye mpango wa matumizi ya ardhi). Kwa sababu sheria ndogo ndizo zinabana kisheria, pia zinabainisha faini zitakazolipwa sheria hizi zikivunjwa.

Pata hati za umiliki wa ardhi

Moja kati ya faida za mchakato katika kupanga ni kwamba inawasaidia mtu mmoja mmoja, familia na hata kundi la watu kupata hati ya haki ya kumiliki ardhi kimila. Halmashauri za vijiji zinatoa hati hizi kwa kusaidiana na timu ya PLUM.

⁵ Kuandikisha na sheria ndogo zimejadiliwa katika Hatua ya 4 na ya 6 kwenye TNLUPC.

Huko Loibosiret, shirika moja lisilo la kiserikali lilisaidia katika kuweka mipaka kwenye ardhi ya wanakijiji, ikianza maeneo 15 yanayomilikiwa na wajane, yaliyokuwa kipaumbele kwa kijiji.

Anzisha Ofisi ya kijiji ya kumbukumbu

Kila mtu anapasha kuwa na nafasi ya kuona ramani, mipango na hati miliki. Kwa hiyo kamati za kupanga na kusimamia, na pia mamlaka za vijiji, zinapaswa kuwa na Ofisi ya kijiji ya kumbukumbu.

Ofisa Mtendaji wa Kijiji atakuwa msimamizi wa:

- utunzaji kumbukumbu za mabadiliko yote yanayohusu umiliki wa ardhi na matumizi yake;
- kutoa taarifa za mabadiliko kwenye Halmashauri ya Wilaya; na
- kutoa taarifa juu ya matumizi ya ardhi na umiliki kama itatokea migogoro.

Huko Naitolya, mradi uliokuwa unafadhiliwa na GEF, uliojulikana kama "Mifumo mipya ya kujumuisha mifugo na wanyamapori kwenye maeneo ya malisho yaliyopo pembezoni mwa hifadhi za taifa katika Afrika - Tanzania", ulisaidia uanzishaji wa ofisi ya kijiji ya kumbukumbu za ardhi kwa kukipatia kijiji samani na mahitaji ya ofisi hiyo.

HATUA YA SITA: ANZA KUTEKELEZA MPANGO... NA ENDELEZA ARI⁶

Timu za PLUM na VLUM zitafanya kazi na maofisa ugani na mamlaka nyinginezo na wataalamu kuandaa rasimu ya utekelezaji wa vipaumbele vya mpango wa matumizi ya ardhi.

Baada ya hapo shughuli za PLUM zitakuwa zinaelekea kuisha na hivyo VLUM kufikia mwisho wake pia. Hata hivyo, PLUM itasaidia kwanza kuandaa jinsi ya masuala iliyoyaanza yatakavyoendelezwa. Hili laweza kuhitaji tathmini zaidi na undani wa ufumbuzi wa matatizo ambayo yatakuwa hayajatatuliwa. Jedwali namba 2 (Kiambatanisho 3) linatoa mfano.

Ajili na kuwafundisha mafundi waliopo kijijini

PLUM itasaidia pia katika kuajili na kusimamia mafunzo-kazini ya mafundi waliopo kijijini. Mafunzo yaweza kuwa juu ya sheria na haki za ardhi, masuala ya mazingira, na usimamiaji wa migogoro juu ya raslimali.

Kuanzia hapo, mafundi hao watakuwa ndio wataalamu kwenye jamii, ambao watakisadia kijiji kuendelea na kupanua shughuli mbalimbali juu ya usimamizi wa matumizi ya ardhi. Kwa kushirikiana na

wanakijiji wengine, mafundi waliopo kijijini wataanza kuutekeleza mpango wa matumizi ya ardhi.

Fanyia tathmini mambo yaliyofanikiwa na mahitaji yaliyobaki

Baadhi ya shughuli za mwisho za timu ya PLUM itakuwa ni mikutano ya kijiji ya:

- kuangalia ni mafanikio yapi yamefikwa kwenye usimamiaji wa matumizi ya ardhi: matumizi ya maliasili yameboreshwaje na pia uzalishaji? Kuna chochote ambacho hakikwenda sawasawa? Ni mambo gani yamefanyika vizuri?
- kuangalia uwezo wa wanakijiji na taasisi zilizoopo kuweza kuendelea na shughuli hii.
- kukubaliana nani atahusika na utekelezaji wa mikatani mbalimbali ya masuala ya usimamizi wa matumizi ya ardhi.
- kuandaa mpango wa kujenga uwezo kulingana na mahitaji.
- Ikibidi iunganishe jamii na wataalamu walio nje.

Kwa mfano, wadau wa maendeleo huko Simanjiro waliunda Mtandao wa Ardhi wa Wilaya ya Simanjiro kuwasaidia wadau kubadilishana mawazo, kusimamia mfumo wa ekolijia inayopatikana katika vijiji zaidi ya kimoja, na kutetea matumizi ya sera za ardhi zilizo nzuri.

Moja ya mambo ambayo mtandao wa ardhi ulishughulikia ni migogoro ya binadamu na wanyamapori. Taarifa iliyopatikana kutoka AWF, katika kipindi cha 2004 mpaka 2008, wananchi wilayani waliwaua simba 148 kufuatia simba kuu mifugo. Mtandao wa ardhi unajaribu kuzisaidia jamii nyingine kuanzisha Jumuiya za Hifadhi za Wanyamapori ili jamii hizo ziweze kupata mapato kutokana na wanyamapori waliopo kwenye ardhi zao kuliko kubakia kupata hasara zisababishwazo na wanyamapori hao (Tazama Kisanduku namba 1).

Shughuli ziendelee

Timu ya PLUM iondokapo, juhudi za jamii za kusimamia matumizi ya ardhi zitaongozwa na timu ya kijiji ya kusimamia matumizi ya ardhi (VLUM) na mafundi wa kijiji, kwa kushirikiana na jamii na viongozi.

Mikutano ya mara kwa mara itawasaidia wanajamii wote kupitia tena mipango, kufahamu maboresho, kuangalia changamoto mpya na kukumbuka mambo chanya waliyojifunza tangu mwanzo wa mchakato wa kupanga matumizi ya ardhi.

Jamii imefanya kazi kubwa kufikia hatua hii. Hakikisha kutilia mkazo - na kufurahia - mafanikio yaliyopatikana!

⁶ Hatua hii inashabihiana na hatua za 5 - Utekelezaji na 6 - Majumuisho kwenye TNLUPC

Hatua kuelekea mafanikio

KISANDUKU NAMBA 1: KULINDA MASHAMBA: MIGOGORO BAINA YA WATU NA WANYAMAPORI KWENYE ENEO LA MRADI

Ili kuelewa vizuri masuala ya migogoro iliyopo kati ya binadamu na wanyamapori, mradi ulifuatilia migogoro ya namna hiyo katika vijiji vitatu vya Lolkisare, Naitolia na Loibosiret A mwaka 2006.

Mwaka huo, asilimia 25 ya mashamba yote yaliyokuwa yamelimwa na kuhusishwa kwenye utafiti huo yaliharibiwa na wanyamapori. Uharibifu ulikuwa mkubwa kwenye mashamba madogo ambayo kaya zinayalima kwa ajili ya kujipatia chakula kuliko mashamba makubwa. Wanyamapori walioharibu mashamba mara kwa mara ni tembo, pundamilia na nguruwe mwithu. Uharibifu mkubwa ulisababishwa na zaidi ya aina 3-4 za wanyama hao kwa kila tukio.

Kwa nyakati nyingine, tembo walishambulia maghala ya chakula, mifumo ya maji na kusababisha mauaji ya watu.

Njia za kuzuia uharibifu ambazo si za kutisha kama kuweka uzio wa mimea, nyaya za umeme na zile zilizotengenezwa kienyeji hazikufaa sana kulinganisha na zile za kutishia, hasa kwa wanyama wakubwa. Ukweli ni kwamba uzio ni kama kazi bure kwa wanyama wakubwa, hasa tembo.

Utafiti ulibaini kuwa mlinzi akitumia njia za kutishia kama vile moto, kelele, moshi, n.k. - anafanikiwa zaidi kulinda mashamba.

Chanzo: Pittiglio, 2009

Hatua kuelekea mafanikio

Kujenga picha ya jamii yetu kwa siku zijazo: sababu na jinsi ya kushiriki kupanga matumizi ya ardhi

Mambo muhimu ya kukumbuka

1 Kufanya mpango wa matumizi ya ardhi ngazi ya jamii kunaweza:

- kusuluhisha na kuzuia migogoro;
- kutilia mkazo na kuangalia uwezekano wa kushughulikia suala la kutokuwepo usawa kwenye mgawanyo wa ardhi kijinsia na kati ya makundi mbali mbali yanayotegemea njia mbalimbali kwa kipato na chakula;
- kusaidia jamii ifikirie njia mpya au zilizoboreshwa za kutegemea kama njia za kuleta kipato ili kumudu maisha;
- kupanga shughuli zilizochaguliwa kwenye maeneo ambapo zinafaa zaidi kuwepo, na
- kuwezesha jamii kukaa pamoja kufikiria hali yao ya baadaye kwa pamoja.

2 Mpango wa matumizi ya ardhi unafanya kazi vizuri unapofanyika kwa ushirikishi wa hali ya juu - ukihusisha kwa ukamilifu sekta zote kwenye jamii katika kutazama mienendo, kuwazia hali ya baadaye,

kuainisha masuala muhimu, na kufanya maamuzi. Mazoezi kadhaa ya ushirikishwaji yanaweza kuwa ya muhimu katika juhudi hizi: kuanzia kwenye kuchora ramani na kukumbuka; kuota na kuwazia siku za usoni; hadi kwenye makongamano na ziara za mafunzo.

3 Kuomba ushauri kwa watu na kuwahusisha kila mara kunaweza kusaidia kukwepa kufikia maamuzi yasiyo sawa kama kupanga mifugo kuwa kwenye ardhi isiyofaa na ile yenye magonjwa (tazama Sura ya 6).

4 Mpango wa jamii wa utekelezaji waweza kuchochea ushughulikiaji wa haraka wa mambo yaliyopewa kipaumbele kama kuzalisha kipato na uharibifu wa ardhi, wakati jamii na wataalamu wanaendelea kushughulika na masuala ya muda mrefu.

5 Mpango wa matumizi ya ardhi unawawezesha watu kufikiria njia mpya za kujipatia kipato na kutafuta msaada kutoka nje unapohitajika (Sura ya 3).

Mambo muhimu ya kukumbuka

Kujenga picha ya jamii yetu kwa siku zijazo: sababu na jinsi ya kushiriki kupanga matumizi ya ardhi

KIAMBATANISHO 1 AKRONIMI

AA	Authorized Association
CAP	Community Action Plan
COB	Community Based Organization
CBLUP	Community Based Land Use Planning
DC	District Councils
DLAC	District Land Advisory Committee
GMP	General Management Plan
JAP	Joint Action Plan
NLUPC	National Land Use Planning Commission
O&OD	Opportunities and Obstacles to Development
PLUM	Participatory Land - Use Management
PORI	Partnership Options for Resource Use Innovations
PRA	Participatory Rural Appraisal/Participatory Resource Assessment
RMZP	Resource Management Zoning Plan
SWOT	Strength, Weaknesses, Opportunities and Threats
URT	United Republic of Tanzania
VA	Village Assembly
VAC	Village Adjudication Committee
VLUM	Village Land Use Management Committee
VLUP	Village Land Use Plans
VEO	Village Executive Officer
VCs	Village Councils
VTs	Village Technicians
WDC	Ward Development Committee

KIAMBATANISHO 2 MAELEZO YA MANENO

Jiwe la mpaka. Alama kwenye udongo ikionesha mahala ambapo watu mbalimbali wanapafahamu na wanapatambua kama mpaka kati ya sehemu mbili au vijiji viwili. Wapima hutumia mawe ya zege au pini za chuma kuonesha mipaka (NLUPC, 1998).

Sheria ndogo. Sheria ndogo za ngazi za kijiji zinaweza kutungwa na halmashauri ya Kijiji kwa ajili ya kuwezesha utekelezaji wa shughuli zake kwa mamlaka yaliyotolewa na sheria ya Serikali za Mitaa namba 7 ya mwaka 1982 (sehemu za 164-176) (NLUPC, 1998).

Hati ya Kimila ya Haki ya Miliki ya Ardhi. Ni hati inayoainisha haki ya kumiliki ardhi itolewayo kwa mmiliki na watumiaji wa ardhi hiyo kulingana na taratibu za kimila kuhusu ardhi. Sheria ya Ardhi ya Kijiji (1999) inatoa mamlaka haya kwa Halmashauri ya Kijiji na Mkutano wa Kijiji kwenye vijiji vilivyoandikishwa (NLUPC, 1998).

Mpango wa Jamii wa Utekelezaji (CAP). Unaonesha mtiririko wa shughuli na matumizi ya rasilimali kama zilivyopangwa na jamii inayotaka kufikia malengo fulani. Kwa ujumla, mpango wa utekelezaji unajumuisha malengo, mikakati, na shughuli za kufanya ili kufikia malengo. Unaainisha pia vitu vinavyotakiwa kwenye utekelezaji, unaonesha vile vile nani atatoa vitu hivyo vinavyotakiwa, kipindi cha muda ambamo malengo yatafikiwa, vigezo vya kupima mafanikio wakati wa kufuatilia utekelezaji (NLUPC, 1998).

Kamati ya pamoja ya mipango. Ni taasisi inayoundwa na wajumbe kutoka vijiji ambavyo vina nia kufanya makubaliano ya matumizi ya pamoja ya ardhi. Hii yaweza kuwa ardhi yote kwenye vijiji vinavyohusika au eneo lenye mambo ambayo vijiji vyote husika vina nia inayofanana juu ya mambo hayo na hivyo kuwa na kamati ya pamoja (NLUPC, 1998).

Makubaliano ya matumizi ya pamoja ya ardhi. Katika hali ambayo rasilimali ardhi iliyopo, kama eneo la malisho, misitu, vyanzo vya maji, na kadhalika, ipo kwenye mipaka ya maeneo muhimu kwa vijiji zaidi ya kimoja, vijiji husika vinaweza kuamua kuungana na kuandaa mpango wa kusimamia kwa pamoja rasilimali hiyo. Makubaliano kama hayo yanajulikana kama makubaliano ya matumizi ya pamoja ya ardhi (NLUPC, 1998).

Kusajili ardhi. Inamaanisha kuingiza kwenye rejista, kumbukumbu ya haki walizonazo watu binafsi, vikundi vya watu, makampuni, na kadhalika. Mara nyingi sababu ya kusajili ardhi kwenye vijiji ni kuongeza usalama na kupunguza migogoro juu ya mipaka ya vijiji (NLUPC, 1998).

Wadau. Ni watu binafsi na makundi ya watu wenye nia (wenye dau) katika suala fulani, yaani, mchakato wa maendeleo. Katika mtazamo wa PLUM, wadau ni pamoja na wote wale wenye nia kwenye rasilimali ardhi iliyomo kijijini kufuatana na mipaka yake (NLUPC, 1998).

Kijiji. Kijiji ni kile kilichoandikishwa kwenye sheria ya Serikali za Mitaa, namba 7 ya mwaka 1982 (NLUPC, 1998).

Mkutano Mkuu wa kijiji. Unajumuisha watu wote ambao ni wakazi wa kijiji kinachohusika na ambao wana miaka 18 au zaidi. Mwenyekiti wa kijiji ndiye mwenyekiti wa mkutano mkuu na Mtendaji wa Kijiji ndiye Katibu wa mkutano mkuu wa kijiji. Mkutano mkuu wa kijiji ndio wenye mamlaka ya juu ya masuala yote ya kutunga sera kwenye kijiji na inahusika na uchaguzi wa Halmashauri ya Kijiji (NLUPC, 1998).

Halmashauri ya kijiji. Hiki ni chombo cha serikali ya kijiji ambacho kimepewa mamlaka yote ya utendaji kuhusu masuala yote ya kijiji. Inaundwa na wajumbe waliochaguliwa miongoni mwa wajumbe wa mkutano wa kijiji waliochaguliwa katika mkutano wa kijiji. Ina wajumbe 25 wanaounda kamati tatu za kudumu: fedha na mipango; usalama; na huduma za jamii na uchumi, na pia idadi fulani ya kamati ndogo (NLUPC, 1998).

Ardhi ya kijiji. Ni ardhi yote iliyomo ndani ya mipaka ya kijiji kilichosajiliwa, ambapo Halmashauri ya Kijiji na Mkutano Mkuu wa Kijiji vimepewa mamlaka ya kusimamia (WWG, 2004). Ardhi ya kijiji inamaanisha ardhi ambayo imekubalika kuwa ardhi ya kijiji chini ya na kulingana na kipengele 7 cha sheria ya Ardhi ya mwaka 1999 na inajumuisha ardhi yote iliyohamishiwa kwenye kijiji.

Mpango wa kijiji wa matumizi ya ardhi. Huu ni mpango wote wa kijiji unaonesha jinsi rasilimali za kijiji zitakavyotumika ili kufikia malengo yaliyokubalika. Kwenye PLUM, mpango wa matumizi ya ardhi wa kijiji unaandaliwa kwa kuwashirikisha wadau wote na taasisi zao, ili mpango huo uoneshe nia za wahusika wote na uwezo wao kiuwiano. Mpango wa kijiji wa matumizi ya ardhi unachangia katika juhudi za kuleta maendeleo kwenye matumizi ya maliasili, kama kilimo, ufugaji, makazi, maji, misitu, wanyamapori, na maendeleo ya jamii (NLUPC, 1998).

KIAMBATANISHO 3 TAARIFA MUHIMU

JEDWALI NAMBA 1: SEHEMU YA MAPENDEKEZO YA MPANGO KAZI WA JAMII WA KIJIKI CHA LOIBORSIRET (CAP)

Malengo mahsusi	Fursa	Vikwazo	Shughuli mahsusi	Rasilimali zinazotakiwa Elekezi (TZS)	Gharama Elekezi (TZS)	Viashiria
1. Kupunguza saa ambazo wanawake wanafanya kazi kwa siku kutoka 16 hadi 8 ifikapo mwaka 2008.	- Maksai - Majiko sanifu/bora	- Matumizi mabaya ya maksai - Kutokuwepo majiko mapya	- Kuandaa mipango - Kutoa mafunzo juu ya majiko rahisi yenye gharama nafuu - Jamii kutumia teknolojia rahisi	- Karatasi, peni nk - Mfundishaji - Vifaa vya kufundishia - Posho - Usafiri	36,000	Idadi ya saa
2. Kuongeza idadi ya rasilimali wanazomiliki wanawake kutoka 2 hadi 5 ifikapo mwaka 2008.	Sera ya wanawake	Sera ya wanawake haitumiki kama ilivyotarajiwa	- Mikutano ya kijiji juu ya matumizi ya sera hiyo - Mafunzo kwa vikundi na Serikali ya Kijiji kuhusu sera hiyo - Kuitekeleza sera	- Karatasi, peni nk - Mfundishaji - Vifaa vya kufundishia - Posho - Usafiri - Sera	36,000	Idadi ya rasilimali wanazomiliki
3. Kushughulikia migogoro ya ardhi kijijini	- Mipango ya matumizi ya ardhi vijijini - Miundo ya VLCs kwa migogoro ya ardhi - Wataalamu wa ardhi wa wilaya - Kuwepo kwa timu za PLUM na VLUM	- Sheria ndogo za vijiji bado kukamilishwa na kupitishwa - Migogoro ya ardhi na kijiji cha Narakuwo na Hifadhi ya Wanyamapori ya Tarangire - Migogoro ya ardhi kati ya watu binafsi	- Kukamilisha na kutumia sheria ndogo - Kufundisha VLC na VT juu ya Mpango wa Matumizi ya Ardhi na haki juu ya ardhi - Kuhamasisha jamii juu ya matumizi ya VLUPs	- Mipango ya matumizi ya ardhi - Rasilimali watu	- Kuanza kutumia mipango ya matumizi ya adhi kama makubaliano yaliyo - Idadi ya migogoro ya ardhi - Idadi ya migogoro ya ardhi iliyoashughulikiwa	- Kuanza kutumia mipango ya matumizi ya adhi kama makubaliano yaliyo - Idadi ya migogoro ya ardhi - Idadi ya migogoro ya ardhi iliyoashughulikiwa
4. Kushughulikia na kuzuia migogoro kati ya watu na wanyamapori	- Uwepo wa wanyamapori wengi - Sheria na taratibu zilizopo	Migogoro kati ya watu na wanyamapori (kushambulia, kuambukiza magonjwa, na kushambulia mazao)	- Anzisha maboma ya Wamasai ya kiasili - Anzisha Jumuiya za Hifadhi za Wanyamapori	- Rasilimali za wanyamapori - Wafundishaji juu ya uhifadhi	- Idadi ya CBVs zilizoanzishwa - Kugawana faida zitoakanazo na biashara za pamoja zihusianazo na wanyamapori	- Idadi ya CBVs zilizoanzishwa - Kugawana faida zitoakanazo na biashara za pamoja zihusianazo na wanyamapori

JEDWALI NAMBA 2: MUHTASARI WA HATUA NA SHUGHULI ZA PLUM

Hatua	Matokeo	Shughuli
1. Maandalizi (Ngazi ya Wilaya)	• PLUM imeanzishwa kwenye ngazi ya Wilaya na rasilimali watu wamehamasishwa • Mpangokazi na mpango wa utekelezaji imeandaliwa • Taasisi husika zimehamasishwa • Kupatikana ufahamu wa kutosha kwa ajili ya zoezi la kupanga • Mpango mzuri wa kufanyia kazi • Mpango kukubaliwa na taasisi zinazohusika • Fedha, mahitaji mengine na watendaji kupangwa	• Kuunda timu ya kupanga matumizi ya ardhi • Kuandaa mpango wa utekelezaji na kuhamasisha taasisi zinazohusika • Kukusanya na kuchambua takwimu • Kuandaa mpango wa utekelezaji kazi katika vijiji vilivyopewa kipaumbele
2. PRA kwa ajili ya usimamizi wa matumizi ya ardhi	• Wataalamu ngazi ya wilaya kupangwa (timu ya PRA) • Halmashauri ya kijiji imehamasishwa • Jamii kijijini imehamasishwa • Kamati ya VLUM imeundwa na kutambulishwa majukumu yake • Uelewa wa kutosha kuhusu kijiji • Mpango mzuri wa utekelezaji ambao unawakilisha mawazo ya wadau • Jamii kuifahamu PLUM na imehamasishwa kuitekeleza	• Kuunda timu ya PRA • Mkutano wa utambulisho wa Halmashauri ya Kijiji • Ziara zaidi za utambulisho • Mkutano mkuu wa kijiji na kuunda kamati ya VLUM • Maelezo mafupi kwa kamati ya VLUM • Kukusanya takwimu kijijini • Kupanga vipaumbele vya matatizo na fursa zilizopo • Kuandaa mpango wa kazi wa jamii kwa ajili ya usimamizi matumizi ya ardhi ya kijiji
3. Tafiti za ziada	• Taasisi kijijini zimehamasishwa • Wataalamu ngazi ya wilaya wamepangwa • Hati ya ardhi ya kijiji, inayoipa halmashauri ya kijiji mamlaka ya kisheria kushughulikia masuala ya ardhi na PLUM • Migogoro ya ardhi na vijiji vya jirani imesuluhishwa • Rasimu ya ramani ya kijiji • Masharti kwa ajili ya usimamizi wa ardhi yametimizwa • Ramani ya matumizi ya kijiji iliyopo sasa • Uelewa wa kutosha kwa kuandaa mpango wa kina wa utekelezaji wa matumizi ya ardhi	• Kukutana na Halmashauri ya kijiji na kamati ya VLUM • Kujiandaa kwa ajili ya tafiti za ziada • Kuainisha mipaka ya kijiji • Kuweka alama muhimu za mipaka ya kijiji • Kuandaa ramani ya mipaka ya kijiji • Utafiti juu ya ardhi kwa ajili ya kuandaa rasimu ya ramani ya kijiji • Kutathmini matumizi ya sasa ya ardhi • Tafiti za ziada za hali ya kilimo na uchumi • Tafiti za ziada za kilimo-ekolojia
4. Uendeshaji wa Mpango shirikishi wa matumizi ya ardhi	• Mpango wa kupunguza migogoro ya ardhi, matumizi mazuri zaidi ya rasilimali na hali iliyoboreshwa ya uhakika wa ardhi • Migogoro ya ardhi imepunguzwa • Uhakika wa arhi umeongezeka • Maamuzi ya wanawake juu ardhi yameongezeka • Mgawanyo wa ardhi unaoridhisha zaidi • Mpango wa matumizi ya ardhi wa kijiji, ulioandikwa vizuri, ukijumuisha mawazo ya wadau • Kijiji kina uwezo wa kushughulikia chenyewe masuala yahasuyo ardhi • Makubaliano yahasuyo umiliki wa ardhi na usimamizi wa matumizi ya ardhi yanatekelezwa	• Kutengeneza rasimu ya kina ya mpango wa matumizi ya ardhi • Kuweka mipaka, kuchora ramani na kurasimisha maeneo ya jumuiya • Kuweka mipaka, kuchora ramani na kurasimisha maeneo ya binafsi • Kukamilisha mpango wa matumizi ya ardhi wa kijiji, mikakati ya kusimamia maliasili na michoro ya ramani ya matumizi ya ardhi iliyokubalika • Kuanzisha rejista ya kijiji ya kumbukumbu za ardhi • Kutoa hati za umiliki ardhi wa kimila • Kutunga sheria ndogo

(Inaendelea)

JEDWALI NAMBA 2: (Inaendelea)

Hatua	Matokeo	Shughuli
5. Utekelezaji wa hatua sahihi za usimamizi wa ardhi	- Wataalamu wa wilaya na kata wamepangwa - Taasisi za kijiji zimehamasishwa kuhusu hatua hii - Masuala ya usimamizi wa ardhi yamechambuliwa kwa undani zaidi na fursa kuainishwa - Jamii imehamasishwa - Mpangokazi umetayarishwa ili utumike kuchukua hatua bora zaidi za usimamizi wa ardhi	- Maafikiano kati ya maofisa ugani wanaohusika na wataalamu wengine yamefikwa - Kukutana na halmashauri ya kijiji na kamati ya VLUM - Usimamiaji wa ardhi wa ziada - Mkutano mkuu wa kijiji - Mikutano katika ngazi za vitongoji
6. Kujumuisha hatua zote kuelekea kutekeleza mpango	- Jamii inapanga, inatekeleza na kufuatilia hatua zilizokubalika - Mafundi wa kijiji wamepangwa na kufundishwa - Uelewa wa kutosha wa taasisi za kijiji na timu ya PLUM kupanga mchakato wa kutekeleza mpango - Majukumu ya wadau kuainishwa vizuri na kukubaliana namna ya kuendeleza PLUM - Mawasiliano mazuri kati ya kijiji na taasisi za wilaya	- Kupanga na kutekeleza mambo yaliyokubalika - Mafundi wa kijiji kuendelea kufanya kazi, lakini wakipatiwa mafunzo ya mara kwa mara - Tathmini ya mchakato wa PLUM katika kijiji na uwezo wa jamii na taasisi zake kuendelea kutekeleza mpango - Kukubaliana na kurasimisha majukumu ya wadau katika PLUM - Mkutano mkuu wa kijiji - Kufuatilia

Sheria na sera zinazohusiana na kupanga matumizi ya ardhi nchini Tanzania

Zifuatazo ni baadhi ya sera zinazohusiana na kupanga na kusimamia matumizi ya ardhi:

Mwongozo wa usimamizi shirikishi wa matumizi ya ardhi nchini Tanzania (1998)

Mwongozo wa usimamizi wa matumizi ya ardhi, ulioandaliwa na Tume ya Taifa ya Kupanga Matumizi ya Ardhi, unatoa utangulizi na kurasimisha upangaji na usimamizi shirikishi wa matumizi ya ardhi kwenye ngazi ya kijiji. Mwongozo, ulioandaliwa kwenye ngazi zipatazo sita, waweza kurekebisha kulingana na hali halisi na mahali utakapotumiwa.

Sera ya Taifa ya Ardhi (1997)

Sera hii inalenga kuhakikisha taratibu thabiti za miliki ya ardhi, kuhamasisha matumizi mazuri ya ardhi, na kuwezesha maendeleo endelevu. Malengo mahsusi ni pamoja na:

- Kuwezesha kuwepo usawa katika kupata na kutumia ardhi kwa wananchi;

- Kuhakikisha kuwa haki juu ya ardhi - hasa haki za kimila za wamiliki wadogowadogo - zinafahamika vizuri na kuzingatwa kisheria.

Matamko yaliyomo katika sera ya ardhi yanayozungumzia mipango na utawala

a) Mpango wa matumizi ya ardhi ngazi ya kijiji. Sera inaeleza kuwa mchakato wa kupanga matumizi ya ardhi ngazi ya kijiji itarahisishwa ili kuharakisha utekelezaji wake. Itakuwa imeegemea kwenye vigezo vifuatavyo:

- Mpango wa matumizi ya ardhi utafanywa kwa njia iliyo shirikishi kwa kuwahusisha wadau. Mchakato wa kupanga utatanguliwa na tafiti ili kubaini utaratibu uliopo wa kumiliki ardhi, mienendo ya matumizi ya ardhi, na uwezo wa ardhi;
- Mipango ya matumizi ya ardhi itaandaliwa na Halmashauri ya Wilaya kwa kushirikiana na Halmashauri za Vijiji;
- Mpango wa kijiji wa matumizi ya ardhi utatumiwa kama chombo cha utekelezaji wa sera katika kuboresha matumizi na usimamiaji wa ardhi; na

- Mipango ya vijiji ya matumizi ya ardhi itatoa mwongozo kwa shughuli za ugani kwa kilimo, ufugaji, wanyamapori, uvuvi na hifadhi ya mazingira.

b) **Maeneo ya matumizi ya ardhi yanayoingiliana.** Usimamizi wa wanyamapori waweza kuingiliana tu na ufugaji, na si kilimo au matumizi mengineyo ya ardhi.

c) **Muundo wa kitaasisi.** Ili kupunguza migogoro na masuala yasiyo sahihi kwenye kusimamia ardhi, sera ya ardhi inatamka kwamba "Waziri wa Ardhi atakuwa ndiye pekee mwenye dhamana juu ya masuala ya ardhi. Ambapo itatakiwa atoe mamlaka kwa mtu mwingine, patakuwa na utaratibu uliowazi kufuata ngazi za uwajibikaji."

Sheria ya Ardhi namba 4 na Sheria ya Ardhi ya Kijiji namba 5, zote za 1999.

Kwa pamoja, sheria hizi mbili zinaeleza juu ya kusimamia ardhi, ikiwemo kutatua migogoro ya ardhi.

Kulingana na Sheria ya Ardhi ya Vijiji (1999) sehemu ya 8(1): Halmashauri ya kijiji, kulingana na maelezo ya sheria, itakuwa na wajibu wa kusimamia ardhi ya kijiji. Halmashauri ya kijiji itafanya shughuli za kusimamia kulingana na taratibu zitumiwazo na wadhamini kusimamia mali kwa niaba ya wafaidika, iwapo halmashauri ya kijiji ni mdhamini na wanakijiji na watu wote wanaoishi kwenye kijiji hicho wakiwa wafaidika chini ya udhamini wa ardhi ya kijiji. Katika kila mkutano wa kawaida wa kijiji, halmashauri ya kijiji itatoa ripoti na kupokea mapendekezo kuhusu

JEDWALI NAMBA 3: MWONGOZO JUU YA TAKWIMU ZA KUKUSANYA KWA AJILI YA MPANGO WA KIJJI WA MATUMIZI YA ARDHI

Habari za ujumla

- Mahali
- Mwinuko
- Kufikika (barabara, umbali)
- Miundombinu sahihi
- Mipaka ya utawala

Hali ya hewa (kwa mwaka, mgawanyo na viwango vinavyozidi hali ya kawaida)

- Mvua
- Kiwango cha joto
- Kasi ya upepo
- Kiwango cha unyevu unaotoka kwenye mimea na mazingira kwa njia ya kuvukizwa
- Kipindi cha kukua

Udongo

- Sura ya nchi (miinuko)
- Mmomyoko
- Rutuba ya udongo
- Vikwazo kutokana na masuala mengine yanayohusiana na udongo

Masuala ya maji

- Mito na vijito
- Mfumo wa maji taka
- Kina cha maji ya ardhini

Uendeleu wa ardhi

- Kufaa kwa ardhi katika matumizi mbalimbali: mimea, malisho ya mifugo, misitu, n.k.
- Uwezo wa ardhi
- Kiasi cha mifugo kiwezacho kulishwa kwa ardhi iliyopo

Matumizi halisi ya ardhi

- Kilimo: mazao makuu
- Mifugo
- Misitu
- Uoto wa asili
- Matumizi mengine

Elimu Jamii/huduma za kijamii

- Masuala ya watu: idadi ya watu kwa kila kijiji na kwa kuangalia umri na jinsia
- Mahitaji ya ardhi
- Kuwepo kwa migogoro mikubwa (hasa ya matumizi ya ardhi)
- Uhamaji ndani na kati ya mikoa
- Mwenendo wa upangaji makazi
- Hali ya majengo ya kuishi
- Hali na aina ya huduma za elimu na afya (shule na zahanati)
- Huduma nyingine za jamii: maduka, maghala, upatikanaji maji, mashine za kusaga nafaka, n.k.
- Kuwepo kwa taasisi, na ufanisi wake: taasisi za kiserikali, za kijamii na kidini, pamoja na zisizo za kiserikali
- Ufanisi wa uongozi wa kijiji

Sera na sheria zinazohusiana na usimamiaji ardhi

- Sheria, sera, miongozo, n.k. zinazohusu ardhi, maji, mifugo, misitu, wanyamapori, makazi, utalii, n.k.
- Sheria ndogo za usimamizi wa ardhi

Miradi inayoendelea kijijini

- Miradi ya kisekta
- Miradi inayohusisha mambo mengi kwa pamoja

Matumizi ya sasa ya ardhi na mipango ya maendeleo

- Wilaya, Tarafa
- Kijiji
- Nchi, kanda, mkoa

Uchumi

- Kiwango cha hali ya maisha
- Vyanzo vya kipato
- Mwenendo wa matumizi
- Kilimo na mifugo
- Upatikanaji wa pembejeo za kilimo
- Upatikanaji wa nguvukazi
- Masoko
- Eneo la shamba
- Umiliki wa ardhi na taratibu za umiliki wake

usimamizi na masuala ya utawala wa ardhi ya kijiji. Katika kutumia mamlaka iliyopewa ya usimamizi, halmashauri ya kijiji itakuwa na mamlaka ya kuingia kwenye makubaliano na kijiji kinginecho na kuwa na makubaliano ya matumizi ya pamoja ya ardhi kwa matumizi ya kikundi kimoja au zaidi. Sheria ya Ardhi (1999) Sehemu 11 (1).

Sera ya Taifa ya Wanyamapori (1998)

Sera ya serikali kuhusu wanyamapori inalenga kuhusisha wadau wengi zaidi katika uhifadhi wa

wanyamapori - hasa jamii za vijijini, sekta binafsi, na jamii ya kimataifa. Sera hii inatoa nafasi kwa jamii kuanzisha na kusimamia Jumuiya za Hifadhi za Wanyamapori kwenye njia za mapito ya wanyamapori, njia wapitazo wakati wa kuhama, na maeneo ya wazi kati ya vijiji na hifadhi. Kuunda Jumuiya za Hifadhi za Wanyamapori kunawezesha vijiji kusimamia, kutumia, na kufaidika kutokana na wanyamapori waliopo katika ardhi yao. Jamii zinaweza kanzisha Jumuiya za Hifadhi za Wanyamapori kupitia kwenye mipango ya vijiji vyao ya matumizi ya ardhi.

KIAMBATANISHO NAMBA 4 FAHARASA

Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ). 1999. *Land Use Planning: Methods, Strategies and Tools*, GTZ, Eschborn.

Ministry of Natural Resources and Tourism (MNRT). 1998. *The Wildlife Policy of Tanzania*. Dar es Salaam: Government Printer.

Ministry of Natural Resources and Tourism (MNRT). 2001. *Community-based Forest Management Guidelines*. Dar es Salaam, Forestry and Beekeeping Division.

Mwelekeo wa NGO (MWENGO). 2001. *Land Issues in East and Southern Africa: An Overview*, Volume 1: Southern Africa, MWENGO, Harare.

National Land Use Planning Commission of Tanzania Website, *planning guidelines:* <http://www.nlupc.co.tz/aboutus.php>

United Republic of Tanzania (URT). 1997. *The National Land Policy, Second edition*, Ministry of Lands, and Human Settlement Development, Dar es Salaam.

United Republic of Tanzania (URT). 1998a *Guidelines for Participatory Village Land Use Management in Tanzania*, First Edition, National Land Use Planning Commission, Dar es Salaam.

United Republic of Tanzania (URT). 1999a *The Land Act No. 4*, Ministry of Lands, Housing and Human Settlement, Dar es Salaam.

United Republic of Tanzania (URT). 1999b *The Village Land Act No. 5*, Ministry of Lands, Housing and Human Settlement, Dar es Salaam.

United Republic of Tanzania (URT). 2007 *The Land Use Planning Act*, Ministry of Lands, and Human Settlement Development, Dar es Salaam.